

FOLKLORISTIKA A ETNOLOGIE: DVOJÍ OBRAZ LIDOVÉHO TANCE?

Martina Pavlicová

Na úvod dovolte několik osobních poznámek: tancem se zabývám již od studií a má prvotní zkušenost vycházela především z poznání lidového tance, tak jak ho prezentuje taneční folkloristika ve sbírkách a pojednáních. Teprve s vlastním terénním výzkumem a s pochopením skutečného stavu lidového tance na Moravě jsem si začala klást otázky, na něž jsem v tehdy dostupné literatuře stěží nacházela odpověď. Jak je to vlastně s životem tance, jeho kontextem, psychologickými zákonitostmi tance a proměnami tradice, s lidmi, kteří tanec v současnosti interpretují, ale i přetvářejí či nově tvoří? Přitom v jiných oblastech folkloristiky se ekologie folkloru, kam podobné otázky spadají, rozvíjela již dlouhou dobu a měla pevné odborné zázemí i v mezinárodním prostředí. Monografií vypravěčů nebo zpěváků, tedy tzv. nositelů folkloru, a jejich podání, existovala celá řada a opírala se o silnou badatelskou tradici (na Moravě v této souvislosti připomeňme Úlehlovu *Živou píseň*, která je přímo metodickým prototypem ekologického studia folkloru a byla vydána již v roce 1949), osobnost tanečnicka zůstávala většinou stranou (výjimkou je např. studie Stanislava Důžka o Jánů Gaškoví, která vyšla ve Slovenském národopise v roce 1987). Zdálo se mi přitom naprosto analogické pohlížet týmž způsobem, jako se badatelé dívali na lidovou píseň či slovo, i na tanec. Současně jsem se dostávala k antropologicky orientované literatuře, jež mi nastínila novou perspektivu, protože se zabývala tancem jako celkem a hledala v něm něco, co my jsme zatím neviděli - tanec jako komunikaci, jako lidské chování. Už tehdy jsem však dospěla k přesvědčení, že nelze jeden typ studia tance vyvracet jiným, protože každý z nich vyrůstá na odlišném základě a spíše je potřeba hledat to, čím se mohou vzájemně obohacovat.

Badatelka Jolanta Kowalska ve shrnující studii *Taniec jako przedmiot badan: choreologia czy antropologia tańca* (1987, 1988) poznamenává, že žádný ze směrů sběru poznatků o tanci v jednotlivých disciplínách, jako je např. muzikologie či religionistika, nepodává takový materiál, aby umožnil badateli celkovou charakteristiku fenoménu tance. Pozici etnografa (etnologa) a kulturního antropologa k tomuto účelu považuje za nejbližší, protože, jak říká, tyto vědci v něm vidí především jev kulturní. Jde o široké pojetí, které v sobě zahrnuje nejrůznější atributy - historičnost, hudebnost, obřadovost, psychologickou podstatu... Je pak tedy již jen na studovaném jevu samotném a na badateli, jaký způsob prezentace a interpretace materiálu zvolí. Je to řečeno jednoduše, pro nás ovšem

zůstává otázkou, jestli dokážeme právě tento široký rámec pro poznání tance využít.

Podněty k úvahám o tomto problému se mi vynořují především při výuce etnochoreologie, kterou realizuji v rámci etnologických studií, kam taneční folkloristika svou historickou vazbou spadá. V těchto badatelských souvislostech musí studium tance přirozeně akceptovat vývoj oboru a zejména předmětu jeho studia, pokud se nechce profilovat jako uzavřená historická větev zkoumající jeden z projevů tradiční lidové kultury, který jen doplňuje míru znalostí současných etnologů. Jde tedy o to, jakým způsobem včlenit tanec do etnologických bádání, abychom sklouбили badatelskou tradici s otázkami současnosti. Je možné namítnout, že výzkum lidového tance přenášíme i do dnešních dnů, zdá se mi však, že stále pokračujeme spíše v minulých stopách. Je potřeba vytvořit novou strukturu studia tance, aby se objevil celek, který by nestavěl jednotlivé části proti sobě, ale naopak využíval přednosti i již zodpovězené skutečnosti pro svůj další vývoj. Na jedné straně můžeme totiž tanec zkoumat jako sociální jev, kde se „lidový“ projev chápe jenom jako jedna součást taneční kultury, na druhé straně výzkum pouze v „řádu folkloristiky“ podporuje život tance zase jen v jedné jeho zakonzervované podobě. Jak tedy oba způsoby propojit? Ony se totiž nevylučují, ale samy o sobě vedou k různým obrazům, které mohou být matoucí pro odborníky i veřejnost.

Studium tance má u nás velké dluhy, které se dohánějí pomalu. To, co k tomu v našich podmínkách vedlo, je obecně známo (zejm. nedostatek osobností, které by se touto problematikou zabývaly). Nelze předpokládat, že by v budoucnosti byla skutečnost výrazně jiná. Můžeme se však pokusit formulovat výzkumné problémy poněkud jinak, s ohledem na vývoj společnosti, která je daleko víc atomizovaná než tomu bylo ve společnosti tradiční a která nutně potřebuje hledání více souvislostí pro poznání zkoumaných jevů. Představit problematiku lidového tance znamená obeznámit zájemce se všemi podstatnými tématy, které se jí dotýkají v rámci tradičně orientovaného studia, tedy od taneční typologie daných období a území s jejich celkovým kulturním kontextem, přes konkrétní etnografickou problematiku rajonizace posledních století a s tím související podobu tance ovlivněnou hudební kulturou i prvky kultury materiální (oděv ad.), až k poznání funkce tance, vazeb na konkrétní taneční situace apod. Na tomto poli byl již udělán velký kus práce. Těžko však můžeme adekvátně

dokumentovat výše uvedená témata obdobným způsobem v současnosti, protože zde se při prezentaci lidového tance dostaneme vlastně téměř všude k jevům folklorismu. Často pak (možná i nevědomě) posunujeme sami iluzi o lidovém tanci zase o kousek vpřed. Neměla by být totiž ona současná prezentace lidového tance vykládána i z jiného pohledu? Myslí tím neupínat se jen k vysvětlení kontinuální linky lidového tance, ale více se zaměřit na zařazení tzv. lidového tanečního projevu do kontextu jiných tanečních projevů zkoumané lokality, období apod. Při studiu lidového tance se opíráme o výsledky, které byly vesměs dosaženy klasickým folkloristickým přístupem. Nemůžeme ale nabídnout zformovanou představu o tanci jako celku, odchýlíme-li se od zaužívaného pojetí. Přitom se i ve folkloristice mnohdy poukazovalo na to, že řada tanečních jevů, které se považují za archaické, vybočovaly z tradičního pojetí již více než před sto lety (nejde přitom jen o naše prostředí, četné doklady nacházíme i v zahraničí - dokladem jsou třeba iniciativy kolem morris dance v Anglii, které pomáhaly tento taneční projev udržovat). Zájemce o lidový tanec dnes většinou zahltí hlavní proud folklorismu v podobě folklorních festivalů, který samozřejmě klade (i z hlediska erudovaných etnologů) důraz na jiné aspekty (scénická práce, naplnění národopisného tématu pořadu ad.). Sama problematika folklorismu, zejm. tanečního, přitom patří k jevům, které skýtají velmi mnoho badatelských možností. Může to být scénická práce na jedné straně, na druhé pak nový proces zlidování („třetí existence folkloru“), ale mezi tím je široké taneční spektrum, které se opět nedá zjednodušeně vyložit (a některé problémy a terénní předpoklady zatím nejsou ani zformulovány). Jinak vypadá folklorní hnutí ve městech, jinak na venkově, jinak podle geografického rozdělení. Málo se ale zkoumá otázka proč, z jakých důvodů, z jakých pramenů, s jakými lidmi, s jakým smyslem nebo s jakým dopadem se tyto aktivity konají a projevují. (Jen malá poznámka na okraj: i v koncepci folklorních festivalů by se měl najít prostor pro alternativu - nejen ve smyslu souborové práce, ale i v přednáškách, projekcích, které by zájemci zprostředkovaly obraz o podstatě tance samotného, jenž je jinak překryt nánosy folklorního hnutí. Opět musím konstatovat, že pohled na tradiční hudební kulturu je v tomto bodě zase o kousek dál; mnohem více jsou zde rozebírány prameny, inspirace, ohlasy aj. než u tance, kde často různé aktivity splývají pro laika v jeden celek.) Podívejme se z tohoto úhlu např. na dnes již známou soutěž ve verbuňku na strážnickém festivalu, která zde byla obnovena koncem osmdesátých let na velmi propracovaných principech organizačních i odborných (přesná kritéria pro soutěžící, která hodnotí nejen tzv. regionální taneční styl, ale

i výběr písní, oděv, obutí aj.). Soutěž přinesla kvalitní typ kontaktního festivalového pořadu, ale zejména zvýšila zájem o verbuňk v souborech i mimo ně, vyhranila regionální styly (v porotě dnes zasedají i ti, kteří vlastně na základě daných regulí zmíněný regionální styl svým projevem postupně kodifikovali). To jsou fakta, která dobře slouží k současnému studiu lidového tance, zkoumání jeho přenosu zpět do terénu, ke studiu variant, osobních přínosů. Ale i tento moderní pohled, který již akceptuje jiné podmínky a jiný život tance (nikoli vágní anonymní předávání od starší generace) lze rozšířit dalším způsobem. Vůbec se neberou na vědomí aspekty, které za čas mohou být dobrým prameným materiálem. Mělo by nás zajímat třeba socioprofesionální zaměření účastníků soutěže, jejich motivace, úroveň vzdělání (nejen odborného, ale zejm. „folklorního“), vazby na jiný tanec než lidový. Jsou to ty momenty, které vedou více k posouzení tance jako sociálního fenoménu. Je třeba rozšířit tento pohled, abychom v budoucnu opět neztratili všechny souvislosti, které k danému jevu a stavu vedly, a zároveň abychom srovnatelně mohli studovat taneční kulturu obecně. Protože právě tady se odkrývá další velká orientace studia. Česká etnochoreologie by měla stále více opouštět terén projevů vycházející z tradiční kultury a mapovat i jiní taneční a pohybové jevy. Je zřejmé, že se dostaneme ke studiu subkultur, ke krátkce trvajícím módním trendům nebo naopak k tradičním etnickým výzkumům. Bude však patrné, vedle čeho lidový tanec v současnosti existuje a nebudeme se zabývat pouze jeho podobou.

V etnologii se podobné úvahy netýkají jenom lidového tance, ale v podstatě všech projevů, které z tradiční kultury vycházejí a které studovala folkloristika. U tance však nacházíme větší stereotypy při výběru témat výzkumu, než je tomu u hudby a slovesnosti (studium folkových písní nebo tzv. červené knihovny je již celkem samozřejmé, studium taneční zábavy po skončení folklorního pořadu na festivalu již tak běžné není). Náprava pomůže nejen lidovému tanci, ale i vědním disciplínám, které se jím zabývají. Společenské vědomí pak možná přestane pohlížet na některé kulturní jevy jako na přežitky určité skupiny lidí, ale začne je chápat jako svébytnou součást vlastní kultury, která nás formuje a určuje nám místo ve světě. Lidová kultura a její projevy pak stěží mohou být marginalizovány, ale spíše chápány jako klíč k tomu, co nás dnes obklopuje. Podstatné na sblížení obou pohledů vidím v tom, abychom (slovy sociologa Jana Kellera) nezkoumali lidový tanec jen v jeho nových kulisách, ale dobrali se podstaty, kterou je projevovaná (či neprojevovaná) tanečnost a její podoba v životě člověka bez rozdílu času.